

ĐẦU TƯỢNG SIVA PHÚ LONG

Ngày 23-7-1997, trong khi đào tìm phế liệu anh Nguyễn Văn Nông ở tại thôn Phú Long 1, xã Đại Thắng, huyện Đại Lộc đã phát hiện được một đầu tượng bằng vàng.

Đầu tượng thần Siva có kích thước : cao 24 cm, bề ngang chỗ rộng nhất là 11,3cm, trọng lượng 0,58kg. Đầu tóc Siva được tết thành nhiều lọn nhỏ cuộn thành một búi tóc (jata) không cao lắm, với 3 chuôi tóc tết nằm ngang siết chặt, chóp tóc tách thành 4 múi, lật về phía sau. Phần chóp tóc được chế tác rời, sau đó gắn vào đỉnh đầu bằng các đường chẻ bé lật vào bên trong đầu. Trên trán nổi rõ những đường cong chân tóc và những đường song song của các chuôi tóc tết.

Đầu Thần vươn về phía trước; cổ cao và hằn rõ ba ngấn, cong về phía sau, phần cuối cổ loe ra, tạo thành một vành rộng; trên vành có 4 lỗ hình chữ nhật (7mm x 4mm), có lẽ để gắn đầu tượng vào một vật khác. Xen kẽ với 4 lỗ hình chữ nhật, có vết 4 lỗ tán có kích thước tương tự nhưng đã được hàn lại. Sau lỗ tai bên phải có vết hằn 2mm x 3mm.

Hai mắt Siva hình khuy áo, giữa trán Thần có con mắt thứ ba, cả ba mắt đều thể hiện con người và đồng tử rõ ràng; hai hàng lông mày mỏng giao nhau ở giữa trán. Mũi thẳng và cao, cánh mũi hẹp, hàng ria mép rậm, hơi vênh lên ở đầu mút. Miệng thần mỉm cười, đôi môi mỏng. Hai dải tai dài, có xâu lỗ thành một đường rãnh, có lẽ để đeo một đôi khuyên tai lớn như trên các pho tượng Chăm mà ta thường thấy.

Trên đầu tóc, một phần gương mặt và trên cổ tượng có một lớp phủ màu cánh gián, đây là một lớp màu phủ bên ngoài chứ không phải lớp phong hóa. Đầu tượng được làm rỗng, bên trong có những vết nổi rất rõ tương ứng với các đường chạm lõm bên ngoài, cho thấy đầu tượng được chế tác bằng phương pháp gò hàn. Những chi tiết trên gương mặt được thể hiện rất tinh tế, chứng tỏ xưa kia người Chăm đã đạt được một trình độ khá cao trong nghề kim hoàn.

Đây là một trong những tác phẩm hiếm hoi được biết đến trong nghệ thuật Chăm. Trước đây, vào những năm đầu của thế kỷ XX, một đầu tượng Siva tương tự đã được phát hiện tại Hương Đình (Phan Thiết), đầu tượng đó được xếp vào phong cách Đồng Dương, có niên đại vào khoảng giữa thế kỷ IX. Jean Boisselier cho rằng nó được gắn vào một linga, còn Henri Parmentier cho rằng nó được gắn vào một vật hình viên trụ bằng những cái chốt kim loại.

Qua các đặc điểm về tiểu tượng học, đối sánh với những pho tượng Siva đã xuất hiện trong nghệ thuật điêu khắc Chăm, chúng tôi nhận thấy đầu tượng Siva Phú Long có những nét tương tự tượng Siva tháp C1 Mỹ Sơn (ký hiệu 3-3 đang trưng bày tại Bảo tàng điêu khắc Chăm - Đà Nẵng). Khác với đầu Siva Hương Đình, trên gương mặt Siva Phú Long có vẻ hiền từ hơn, đôi môi và hàng ria mép được phân biệt rõ, không có râu quai nón, hai bên mái tóc mỏng, đó là những nét gần gũi với các pho tượng thuộc phong cách Khương Mỹ, vì thế chúng tôi cho rằng đầu tượng Siva Phú Long thuộc phong cách Khương Mỹ, niên đại khoảng đầu thế kỷ X.

Trong Ấn Độ giáo, ba vị thần chính gồm Siva - vị thần hủy diệt và tái tạo, Siva còn được xem là Đấng Toàn năng (Isvara); Brahma - vị thần Sáng tạo, Vishnu - thần Bảo tồn. Người Chăm tôn Siva làm vị thần tối cao, họ thường thờ cả ba vị thần dưới hình thức một trụ Linga - biểu tượng cho năng lực sáng tạo : Phần trên cùng hình viên trụ, chóp hơi cong phình ra, tượng trưng cho thần Siva (Rudrabhaga). Phần giữa hình trụ bát giác, tượng trưng cho thần Vishnu (Vishnubhaga). Bên dưới là hình trụ tứ giác, tượng trưng cho thần Brahma (Brahmabhaga). Những Linga trong nghệ thuật Chăm hầu hết được làm bằng sa thạch, Linga (dương) được đặt trên bệ Yoni (âm), thờ ngay chính giữa lòng tháp; mỗi khi có lễ tế người ta bọc bên ngoài phần trên của Linga một chiếc bọc bằng vàng (kosa), trên kosa có chạm hình gương mặt thần Siva. Thông thường ba phần của Linga đều nhau, nhưng cũng có khi Linga chỉ được thể hiện phần trên - Rudrabhaga. Những linga có chạm hình búi tóc của thần Siva được gọi là Jatalinga, một vài Linga chạm gương mặt thần Siva gọi là Mukhalinga.

Đầu Siva Phú Long là dạng Mukhalinga, được gắn vào một trụ Linga bằng những chốt kim loại giống như Siva Hương Đình. Như đã nói, trong nghệ thuật Chăm, những tác phẩm điêu khắc dạng này không nhiều, chắc hẳn khu vực Đại Thắng trước đây đã từng tồn tại một khu đền thờ quan trọng của Siva, tuy ngày nay dấu vết của ngôi đền không còn nhìn thấy, nhưng chúng ta có thể điểm thêm vào bản đồ khảo cổ học Quảng Nam một phế tích kiến trúc Champa ở đầu thế kỷ X tại khu vực Phú Long.

CỎ NGUYỆT

(theo báo Khoa học và sáng tạo, số 07(08) - 2001)